

Feyzi Ersoy*

Kültürel Sürekliliği Devam Ettiren UNSURLARIN BAŞINDA DİL GELİR

Röportaj: Ümit Çalıřkan

Türk Dil Kurumu Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Feyzi Ersoy ile Türkçe'nin başyapıtları, köşe taşları abide şahsiyetleri üzerine ve kültürel sürekliliğini nasıl devam ettiği üzerine bir söyleşi gerçekleştirdik.

TRT Akademi Dergisi: Orhun Kitabeleri'nden bugüne Türkçenin başyapıtları, köşe taşları nelerdir? Abide şahsiyetlerimiz kimlerdir?

Prof. Dr. Feyzi Ersoy: Oldukça geniş içerikli bir soru bu, bütün Türk dili tarihini içeriyor ama özetleyerek bir cevap vermeye çalışayım. Türkçenin bilinen ilk hacimli eserleri Göktürkler Dönemi'ne aittir. Sizin de sorunuzda ifade ettiğiniz Orhun Kitabeleri bu döneme aittir. Bunlar 8. yüzyıldan günümüze ulaşan ve Tonyukuk, Kültigin ve Bilge Kağan adları ile bilinen bengu taşlardır. Aslında Göktürkler Dönemi'nden günümüze sadece bu üç büyük taş ulaşmamıştır.

Bunların dışında o dönemden kalan irili ufaklı başka yazıtlar da vardır. Ancak hacimce en büyükleri bunlar olduğu için ülkemizde ve yurt dışı Türkolojisinde uzun yıllardır bu üç taş ön plana çıkmıştır. Tonyukuk 720-25, Kültigin 732, Bilge Kağan ise 735 tarihlidir.

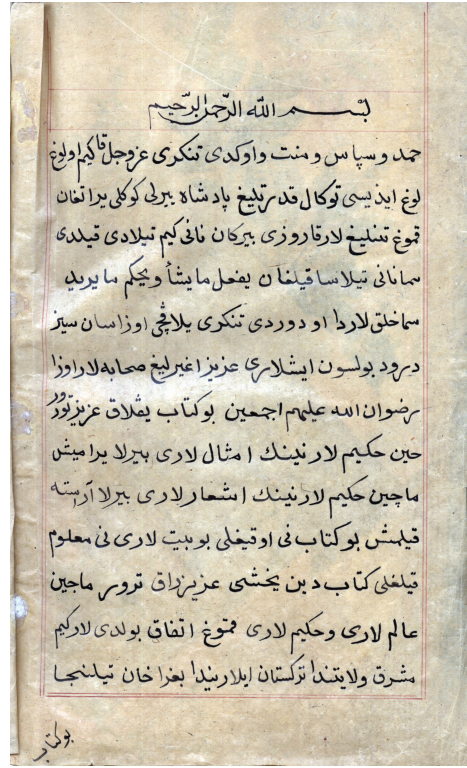
Aslında, Türkçenin tarihi daha da eskilere dayandırılır. Türkçenin kökleri, yapılan bazı çalışmalarda dünyada en eski dil olarak bilinen Sümerceye kadar dayandırılmış ve Türkçe ile Sümerce arasında bazı ortak kelimeler tespit edilmiştir. Sümerce bugün ölü bir dildir ve MÖ 3000-3500 yıllarında kullanılmıştır.

Tekrar Göktürkler Dönemi Türkçesine dönersek bu dönem, Türkolojide genel olarak Eski Türkçe diye de bilinen Göktürk, Uygur ve Karahanlı Dönemi Türkçelerinin ilk safhasıdır. Göktürkçe, Köktürkçe adı ile de bilinir. Köktürkçe-

*Prof. Dr., Türk Dil Kurumu Başkan Yardımcısı

den sonra Türk dili tarihinde Eski Uygur Türkçesi diye bilinen dönem gelir. Uygurlar, 745'te Türk Hakanlığı tahtını Göktürklerden devralmışlardır. Türkçe, Uygurlar döneminde kâğıda yazılmaya başlanmıştır. Türkçe, bu dönemde Köktürk alfabesinin yanı sıra Uygur alfabesi ile de yazılmaya başlanmıştır. Eski Uygur Türkçesi dediğimiz Uygurlar Dönemi Türkçesinden günümüze Altun Yaruk, Sekiz Yükme, İrk Bitig, Prens Kalyanamkara Papamkara Hikâyesi gibi eserler ulaşmıştır. Türkçenin ismi bilinen ilk şairleri de bu döneme aittir.

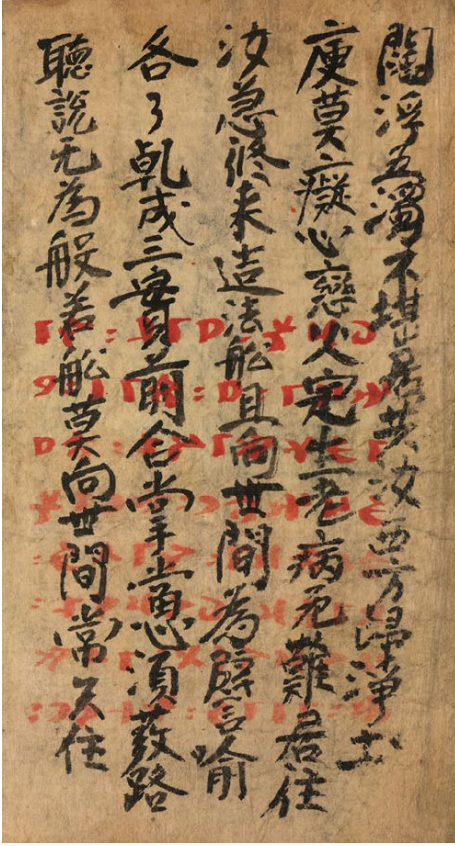
Eski Uygurcadan sonra Karahanlı Türkçesi Dönemi gelir. Bu dönem, İslami dönem Türk edebiyatının ilk ürünlerinin verildiği dönemdir. Kutadgu Bilig (1069-1070), Dîvânü Lugât'it-Türk (1072-1077) ve Atabet'ül-Hakayık gibi eserler Karahanlılar Dönemi'nde yazılmıştır. Yusuf Has Hacip, Kâşgarlı Mahmut ve Yükneklî Edip Ahmet sırasıyla bu eserlerin yazarlarıdır.

Kutadgu Bilig – Fergana nüshası

Kaşgarlı Mahmut'un dünya haritası

Harezmi-Kıpçak Türkçesi Dönemi, kimi kaynaklarda Orta Türkçe diye de adlandırılır. Bu dönem, Eski Türkçe sonrası Türk dilinin bir evresidir. Harezmi Türkçesi Dönemi'nde Kısasü'l-Enbiyâ, Nehcü'l-Ferâdis ve Mukaddimetü'l-Edeb gibi eserler yazılırken Kıpçak Türkçesi Dönemi'nde Kodeks Kumanikus, Gülistan Tercümesi, Kitâbü'l-İdrâk li- Lisâni'l-Etrâk gibi eserler yazılmıştır.

Türkçe 13. yüzyıla kadar tek bir kol üzerinden gelişirken 13. yüzyılda iki kola ayrılmış ve Batı Türkçesi ile Doğu Türkçesi şeklinde devam etmiştir. Batı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi olarak günümüze kadar gelmiş ve yerini Türkiye Türkçesine bırakmıştır. Esas olarak Çağatay Türkçesi ile temsil edilen Doğu Türkçesinden ise 19. yüzyıldan itibaren bugün Kazakça, Kırgızca, Tatarca ve Başkurtça gibi isimlerle bi-

linen pek çok yazı dili ortaya çıkmıştır. Bu ortaya çıkış, suni bir yolla yapılmıştır. Şimdi bu konuya girmeyelim.

Tekrar Batı Türkçesine dönersek, Eski Anadolu Türkçesi safhasında Yunus Emre, Sultan Veled, Âşık Paşa ve Gülşehri gibi isimler ön plana çıkmıştır. Bu dönem ve hemen sonrasında Dede Korkut Hikâyeleri'nin de yazıya geçirilmiş metinlerini görmek mümkündür. Osmanlı Türkçesi Dönemi'nde Fuzûli, Bâki ve Nedim gibi divan şiirinin çok önemli isimleri ortaya çıkmıştır. Evliya Çelebi gibi müthiş bir Seyahatname yazarımız vardır. Doğuda, Çağatay edebiyatının çok önemli temsilcisi Ali Şir Nevâyî mevcuttur. Babürşah ve Ebulgazi Bahadır Han da Çağatay edebiyatının önemli temsilcileridir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet Dönemi'nin başlarında da çok önemli şahsiyetlerimiz ortaya çıkmıştır. Ahmet Mithat ve Hüseyin Rahmi bizde romanı ilk sevdiren kişilerdir. Ömer Seyfettin, Refik Halid, Reşat Nuri, Halit Ziya, Yakup Kadri, Halide Edip, Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar, Tarık Buğra gibi isimlerimiz Türk romanı ve hikâyesi denilince ilk aklıma gelen şahsiyetlerdir. Şiirde Fikret gibi, Âkif gibi Yahya Kemal gibi önemli şahsiyetlerimiz vardır.

Yurt dışı Türklerde de Cengiz Aytmatov ve Cengiz Dağcı gibi çok önemli romancılarımız ve isimlerini burada tek tek sayamayacağımız kadar çok değerli ediplerimiz ortaya çıkmıştır. Başta da söyledim, çok geniş bir konu bu. İnşallah bir ismi sayarken saymadığımız diğer isimlere ve eserlere haksızlık yapmamışızdır. Şimdilik bu şekilde özetleyelim bu konuyu.

TRT Akademi Dergisi: Türkçe çok geniş coğrafyada yaşasa da konuşulduğu alan tarihsel olarak değişiklik gösterse de kültürel sürekliliğini nasıl devam ettirdi?

قزىنۇكلسىۋىنى ساكوردسىدە بيا طهري حىبر و بركاھ كوردىم
 سنك اوغلك طقساق ديكلاه تاروستدە اع اللذي
 بغلو ديكلاه قره قىتلدى نىچىم بىرىننە طاقلو دىكل قره طكوز
 طامندە يا توردىكلە قىل كىپىك بىرىنجوغى سورۇدىكل
 اغزولو تاغوتوبو جاغەدە دوكر دىكلە ياقىشى ارپە تاكلى اجىي
 صوغان اوبىنى دىكلەنم انام منم اچىي قايرىمىسوت
 براى باقسونە برآيدە وارنوشىم اكى باقسونە اكى
 آيدە وارنوشىم اوج آي باقسونە اوج ايدە وارنوشىم
 اولدىكى اول وقت بلسونۇ يىغراشم بوغز لىوب اشوم
 ورسونە ياد تىزى حىلامدە دستور ورسونە بىكا
 طوتان كر دىكە ايرىق كر سونە انام منم اچىي كوك كىرەب
 قره صارىشونە قانرا اغوزا يىلدە ياسم طوستونە منم
 باشم سنك بركە قزىيان اولسودە كرودە بابا دىنۇ

اوتۇر

Prof. Dr. Feyzi Ersoy: Türk ve Türkçe deyince ne anlıyoruz, aslında önce buna bakmak lazım. Türkiye’de yaşayan Türkler olduğu gibi dünyada geniş bir coğrafyaya yayılmış başka Türkler de vardır. Aynı şekilde Türkiye’de konuşulan Türkçenin yanı sıra dünyada başka coğrafyalarda konuşulan Türkçe de vardır. Türkçe bugün Adriyatik’ten Çin Seddi’ne kadar hatta Bering Boğazı’na kadar geniş bir alanda konuşuluyor. Aslında Türkçenin konuşulduğu alan tarihte de hep geniş oldu. Hunlar Dönemi’nde, Göktürkler Dönemi’nde, Osmanlı Dönemi’nde bu hep böyleydi. Kültürü yaşatanlar insanlardır, milletin mensuplarıdır. Kültürel sürekliliği devam ettiren unsurların başında da dil yer alır. Türkler sıradan bir millet değildir. Büyük bir millet olduğu için dilleri de büyük bir dildir ve Türklerin karakterleri gereği geçmişten günümüze çok geniş bir sahada konuşulagelmiştir.

TRT Akademi Dergisi: Dîvânu Lugâti’t-Türk’ün Türkçe açısından ehemmiyeti nedir?

Prof. Dr. Feyzi Ersoy: Dîvânu Lugâti’t-Türk, Türkçenin bilinen ilk sözlüğüdür ve Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılmıştır. Yaklaşık 9000 kelime içerir. Araplara Türkçeyi öğretmek maksadı ile yazılmıştır. Bu sebeple madde başları Türkçe, açıklamalar ise Arapçadır. 1072 yılında yazılmaya başlanmış ve 1077 yılında tamamlanarak Bağdat’ta Abbasi halifesine sunulmuştur. Bu tarihlere dikkat etmek lazım. 1071 geride kalmış ve artık Selçuklular dünyanın bir numaralı gücü hâline gelmişlerdir. Devlet olarak gücünüz ne kadarsa dilinize olan ilgi de o kadardır. Bu, bugün böyle olduğu gibi geçmişte de böyle idi. İşte o zamanlarda da dünyanın bir numaralı gücü hâline gelen Türklerin dillerini öğrenme isteği ortaya çıkmıştı. Eserin Abbasi halifesine sunulması bizleri yanıltmasın. Halife, o dönemde Selçuklu’ya vergi vermekle mükellefti.

Bu eserin içinde 11. yüzyıl Türk dünyasına ait şiirler, bilmeceler, atasözleri gibi önemli bilgiler de vardır. O tarihlerde, yani binli yıllarda bugün ismini bildiğiniz pek çok millete ait dil verileri ortalarda henüz yok. Tam bir kültür hazinesi bu eser.

Dîvânu Lugâti’t-Türk, 1912’ye kadar bilinmiyordu. Dîvân’ı Ali Emiri Efendi bulmuş ve 30 liraya satın almıştır. O, bu eserin değerini dile getirirken, “Ben bu kitabı 30 liraya aldım ama ona cihanın hazineleri verilse yetmez demiştir.” Onun bu sözleri aslında Kaşgarlı’nın eserinin kıymetini anlatmak için yeterlidir.

TRT Akademi Dergisi: Türkçe bir medeniyet dili olmayı nasıl başarmıştır?

Prof. Dr. Feyzi Ersoy: Tarihte söz sahibi olan ve bir dünya gücü hâline gelen milletlerin dilleri her zaman ilgi görmüştür. Türkler de büyük bir millettir. Biz kendimiz Türk olduğumuz için bunu söylemiyoruz. Bir dünya gerçeği bu. Bugün yer yüzünde iki yüz civarında ülke var. Ama dünya tarihinde rol oynamış milletlerin sayısı ancak iki elin parmakları kadardır. İşte Türkler bu milletler arasındadır. Türk-

lerden bahsetmeden Arap, Fars, Çin, Moğol, Rus veya Avrupa tarihi yazmak isteseyiz yazamayız. Böyle bir milletin ve medeniyetin dili elbette önemlidir. En eski atalarımız olarak bilinen Hunların ve sonrasında gelen Göktürkler gibi diğer Türk imparatorluklarının tarihte nasıl bir medeniyet oluşturduklarını anlatmak istesek burada kısaca özetlemek mümkün olmaz. 11. asırdaki Dîvânü Lugâtî't-Türk'te ütü gibi bir kelimenin geçtiğini, üzengi kelimesinin çok daha eski dönemlerden beri Türkler arasında kullanılmakta olduğunu bütün Türkologlar bilmektedir. Bilinen en eski dil olan Sümerce ile Türkçenin dil ilişkileri de Osman Nedim Tuna gibi Türkologlarca işlenmiştir. Türkçe, dünya dilleri arasında bugün konuşur sayısı açısından 6., eskilik açısından ise (sahip olduğu mevcut belgelere göre) 10. sıradadır.

Kıscası, var olduğu günden beri güçlü bir medeniyetin temsilcisi olan Türklerin dilleri de daha ilk anlardan itibaren zaten bir medeniyet dilidir.

TRT Akademi Dergisi: Halk ile entelektüellerin arasında Türkçeyi kullanma yönünden farklılık var mıdır? Neden?

Prof. Dr. Feyiz Ersoy: Entelektüel, halkın dışında biri midir acaba? Belki, okur-yazarlık açısından bir karşılaştırmayı kastediyorsunuz. Günlük ihtiyaçlar açısından dili aslında herkes kullanıyor. Bu sadece Türkçe için geçerli bir durum değil. Bütün dünya dilleri böyle. İnsanların kimi 100, kimi 200 kimi daha fazla kelime ile gününü geçiriyor. Nerede olduğunuz, kimlerle konuştuğunuz, hangi konularda konuştuğunuz da bu sayıyı belirliyor. Yeme, içme, derdini anlatma, selamlaşma vb. kullanımlarda insanlar arasında bu farkı çok görmüyoruz. Fakat kişi ne kadar çok okumuşsa günlük hayatta, işinde, evinde vb. yerlerde dili, Türkler açısından düşünürsek Türkçeyi, kullanması elbette farklılaşıyor. Kelime hazinenin ne kadar çok ise, ne kadar çok okuyorsanız yazarken ve konuşurken de dili o kadar etkili kullanıyorsunuz. Takdir edersiniz ki malzeme eksik ise bir aşçı yemeği istenilen lezzette yapamaz veya bir terzi kumaş eksik ise istenilen bedende bir kıyafet oluşturamaz. Dili kullanmak da böyledir. Günlük ihtiyaçlarını herkes karşılar. Ama söz konusu dili etkili ve güzel kullanmak olunca okumanın önemi burada ortaya çıkar. Okumak bizim kelime havuzumuzu her seferinde yeni ve berrak sularla doldurmamız demektir.

Şunu da belirtmek gerekir ki bazı kelimeler bazı gruplarca daha fazla kullanılabilir. Mesela hayvancılıkla uğraşan kişilerin kullandığı kimi kelimeler ya da esnafın her gün kullandığı bazı kelimeler, yani meslek gruplarına has bazı özel kelimeler, kelime hazinesi iyi olan kişilerce bile bilinmeyebilir. Bu da gayet doğaldır.

TRT Akademi Dergisi: Başta Dede Korkut Hikâyeleri olmak üzere Oğuzname, Danişmendname, Saltukname, Battal-

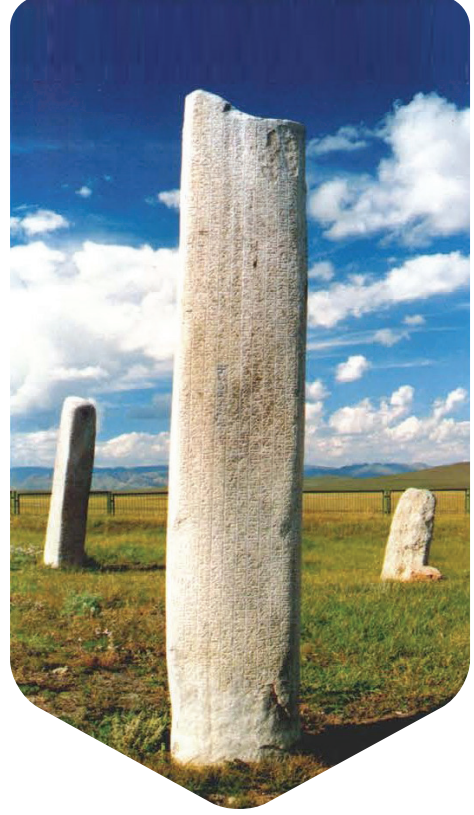
name, Garipname gibi eserlerimiz yazılı kültürümüzün gelişimi hususunda nasıl bir rol oynamıştır? Bu eserlerimizin günümüze yönelik mesajları nelerdir?

Prof. Dr. Feyzi Ersoy: Yazılı kültürümüz Göktürk anıtlarından beri (7-8. yüzyıl) var zaten. Her eserin olduğu gibi bu eserlerin de bu konuda elbette katkısı olmuştur. Bu eserlerden Danişmendname ve Saltukname Anadolu'nun ve Rumeli'nin fethi ile ilgilidir. Garibnâme 14. yüzyılda Âşık Paşa tarafından yazılmış Türkçenin Anadolu'daki ilk büyük örneklerindedir. Battalname, Battal Gazî'nin hayatını ve kahramanlıklarını ele alır. Oğuzname ise içerisinde atasözleri, Tepegöz hikâyesi ve Türklerin ilk faaliyetleri hakkında bilgiler bulunan 1310'larda elden ele dolaşan bir kitaptır. Ama bugün bu isimde bir kitap elde mevcut değil. Dede Korkut Hikâyeleri de Oğuzname'nin bir parçası aslında ve bu hikâyeler için Fuat Köprülü bildiğiniz gibi, "Terazinin bir kefesine Dede Korkut Hikâyeleri, diğer kefesine bütün Türk edebiyatı konsa yine de Dede Korkut ağır basar." demiş ve bu hikâyelerin önemini anlatmaya çalışmıştır.

TRT Akademi Dergisi: Türkçe ilk kez hangi eserle bilim dili olacak seviyeye erişmiştir?

Prof. Dr. Feyzi Ersoy: Türkçe bilim dilidir, değil midir meselesi, ülkemizde maalesef bir zamanlar gündeme getirilmiş ve zaman zaman da hâlâ getirilmektedir. Bir kişi "değildir" dese, bin kişi de farklı düşünse bazen o bir kişinin dediği gündemde kalıyor hep.

Bilim dili nedir veya bilim nedir? Bilim adamı nedir? Bilim dili olmanın ölçüsü nedir? Bilim sadece tıp ve uzay fiziği midir? Edebiyat, Hukuk, Biyoloji, Müzik gibi alanlar bilimin kollarına girer mi? Bunlarla ilgilenenlere ve bu alanlarda ihtisas yapanlara da bilim adamı denir mi? Bu

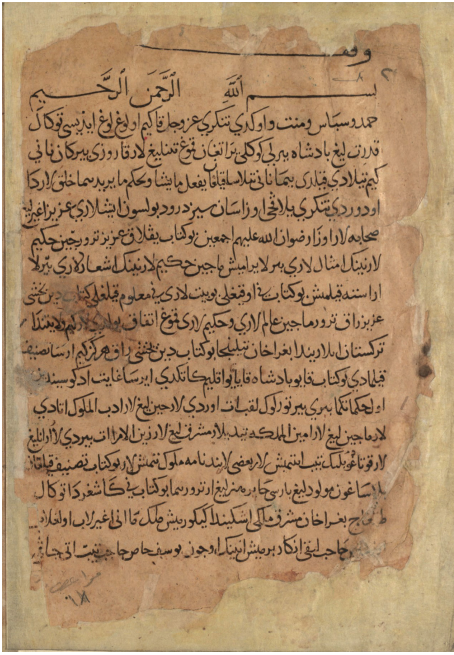

Orhun Yazıtları

sorulara cevap verirsiniz zaten sorunun cevabı da ortaya çıkıyor. Türkçe, ilk örneklerini verdiği andan itibaren bilim dilidir. Sadece Türkçe ile değil her dilde bilim yapılabilir.

TRT Akademi Dergisi: Türkçenin belli dönemlerde diğer dillerin egemenliği altına girdiğini fakat bu dönemlerde de âlimlerce Türkçenin bu gibi durumlardan kurtarılmak istendiğini görüyoruz (Kâşgarlı Mahmut, Ali Şir Nevâî, Karamanoğlu Mehmed Bey, Âşık Paşa gibi). Bu dil farkındalığının kaynağı nedir? Tarihsel anlamda Türklüğün kimlik mücadelesi alanı olarak Türkçeyi nasıl yorumlarsınız?

Prof. Dr. Feyzi Ersoy: Türkçe, tarih boyunca o kadar geniş bir alanda konuşulmuştur ki dilimiz bu geniş coğrafyada Çince, Moğolca, Farsça, Arapça, Rusça, İtalyanca, Rumca, Ermenice vb. pek çok dünya dili ile etkileşimde bulunmuştur. O dillere kelimeler verdiği gibi bu dillerden kelimeler de almıştır. Yeryüzünde başka dillerden kelime almayan bir dil düşünülemez zaten. Eğer dünyanın bir

Hec sunt Verba et Nota Latina		
Pend	Cassas medhe	C hayarim
Pendi	Cassas Saden	C hayardun
Pende	Cassas bide	C hayarigil
Penda		
Pedimo	Chalas mocun	y ularimn
Pedemj	Chalas Chodem	y ulubum
Pedime	Chalas cun	y ulugil
Pedepno	Chalasi	y ulmac
Pelinqus	Chohalem	Coyarim
Pelinqus	Hofrom	Coydun
Pelinqus	Behel	Coygil
Pelinqus	E stani bachi	Coygan
Penunco	Chabar mogge	Coyarim
Penuncoj	Chabar Gafon	Coydun
Penunco	Chabar Bugo	Coygil
Porrbuo	amozoz	C arau Penunco
Porbui	A mozide	C arau baydun
Porrbuc	B amoziz	C arau baygil
Porrbucere	A mozidam	C arau baymac
Pado	Terriaffe	y ularimn
Padebi	Terriaffen	y ulubum
Pade	Terriac	y ulugil
Padozi	Ustura	y uluguz

konusulan bazı kelimeleri de fethetmiştir. Kendi söyleyiş özelliklerine göre bu kelimeleri kullanmış, şairlerine, bil-mecelerine, atasözlerine ve deyimlerine almıştır. Elbette bu süreçte başka dillere de kendisinden pek çok kelime vermiştir. Nihat Sami Banarlı bir yerde şöyle diyordu: "Her dil imparatorluk dili olamaz. Çünkü her millet imparatorluk kuramaz." Bu çok doğru bir tespit. İnsanların olduğu gibi milletlerin de karakterleri var. Milletimizin güçlü karakterleri, dilimizde de kendini ister istemez göstermiştir. O bakımdan Adriyatik'ten Çin Seddi'ne ifadesi, kuru ve boş bir ifade değildir. Gerçekten de bu coğrafyayı sadece Türkçe konuşarak do-laşmanız mümkündür. Hatta demin de söylediğim gibi Bering Boğazı'na kadar gider bu coğrafya çünkü o bölgelerde de Saha (Yakut) Türkleri yaşıyor.

